

КНІГАПІС

Пра Коласаву „Новую Зямлю“

Умовы, у якіх стваралася „Новая Зямля“, вымагалі ад мастацтва паказу сялянскага жыцця і яго „няпрыкметных“ гэрояў. Гэтыя ўмовы вымагалі ад літаратурнага мастацтва адказу на пытаньне, што-ж такое беларус, што такое той, хто дамагаецца права быць чалавекам у грамадзе (разумеючы гэта ў нацыянальным сэнсе). Адказам на яго і мусіла быць „Новая Зямля“.

Але ёй не ўдалося быць закончанаю ў той час, калі гэтыя вымогі стаялі востра перад беларускаю літаратураю. „Новая Зямля“ вышла ў сьвет ужо ў рэволюцыйны час. І гэта не магло не адбіцца на характары тых уражаньняў, якія яна зрабіла.

Тое пакаленьне, што было равеснікам аўтара, што разам з ім дамагалася для беларусаў права „любымі звацца“, сустрэла „Новую Зямлю“ з надзвычайным захапленьнем. Яе аўтара яно называла, нават, сваім геніем.

Гэтаму ўражаньню ўтуравала і тое, якое зрабіў гэты твор на некаторых прадстаўнікоў расійскай народнасьці на Беларусі. Яны паставілі яе высока, як матар’ял для дэталёвага азнаямленьня з Беларуссю, як этнаграфічнай самабытнай адзінкай.

Зусім іначай паставілася да „Новай Зямлі“ моладзь. Яна прыняла яе з некаторым халадком. Актуальнасьць паказу на тэму „што такое беларус“ для яе мінула. Яна, усьведомленая і нацыянальна і соцыяльна, ставіла перад літаратурай новыя задачы, на якія ў „Новай Зямлі“ не знаходзіла адказу, і таму называла яе старою.

Цікава, што тая плынь сярод моладзі, якая шчыльна была звязана з адрасанісцкім кірункам, таксама, відаць, ня зусім ёмка адчувалася за „Новую Зямлю“ перад сучаснасьцю, бо ўзялася была перадусім апраўдваць Коласаў твор у вачох гэтай сучаснасьці, фактычна ў вачох маладога яе крыла. Яна, відаць, не магла не адчуваць некаторай дысгармоніі між патрабаваньнямі правеснікаў новай эпохі і тым кірункам, які прадстаўляла сабою „Новая Зямля“.

Аднак, якое-б рознастайнае ўражаньне ні рабіла яна на розныя групы і групкі ў непасрэдным (чытацкім) да яе дачыненні, „Новая Зямля“ ёсьць факт вялікай важнасьці ў гісторыі беларускай літаратуры. Гэта важнасьць вымараецца яе дачыненнем да папярэдніх твораў беларускай літаратуры. Гэтае-ж дачыненне дае „Новай Зямлі“ пэўнае месца ў сыстэме паняцьцяў аб беларускай літаратуры.

Да „Новай Зямлі“ ў беларускай літаратуры пераважалі т. зв. малыя жанры, якія давалі мастацкія малюнкi жыцця ў яго эпізодах. „Новая Зямля“ ў гэтым разрэзе твор монументальны. Яна ахоплівае ўжо не адін які эпізод, а дае цэлую карціну жыцця. Да таго-ж у беларускай літаратуры да „Новай Зямлі“, як і ў творчасці самога Я. Коласа, пераважала лірычнае ўцелаўленьне вакольнага сьвету. „Новая Зямля“ дае спробу апавядальнага жанру вершам, яе за гэроя выступае не „я“ поэты, а цэлая сям’я (ў часе: ад маленства і да сьмерці). Гэта спроба ўносіць свае корэктывы ў паняцьце „поэмы“, якое было вынавана на ўзорах клясычных, ці то романтичных. „Новая Зямля“ прадставіла сабою поэму т. ск. сямейную, падобна да таго, як Янкі Купалы „Раскіданае гняздо“ зьяўляе драму сям’і. У гэтым разрэзе яны адна да другой падобны. „Новая Зямля“ хутчэй аўтабіяграфічны вершаваны роман сялянскай сям’і, ці праўдзівей і не роман, а сямейная альбо фамільная хроніка.

Яна і пабудована на ўзор хронікальнага апавяданьня пра жыцьцё быцьцё аднае сям’і, як яно ішло ў звычайным парадку. Узорам будовы „Новае Зямлі“ ёсьць гісторыяграфія з наочнымі малюнкамі і ілюстрацыямі, з яе казачным спакоем і цікаю плаўнасьцю ў апавяданьні.

Гэта вызначае ўжо і тую поэтычную культуру, якая прадстаўлена „Новаю Зямлёю“. Апроч значанай статычнасьці для „Н. З.“ характэрна аднатоннасьць і

павольнасьць у рытме. Яшчэ што характэрна для гэтай культуры, дык гэта натураграфічнасьць апавяданьня пра здарэньні вакольнага быцця; выстаўленьне іх на паказ ці то як зьяў адмоўнага парадку (як у творчасьці Я. Купалы), ці то як праў і станючых (як гэта ёсьць у Я. Коласа).

І ў гэтым дачыненні „Н. З.“ зьяўляе сабою як-бы паўтарэньне поэтычнай культуры суседніх народаў часоў іхняй клясычнасьці. Нядарма „Н. З.“ крытыка прыраўновае да „Евгения Онегина“ Пушкіна ці да „Пана Тадэуша“ А. Міцкевіча.

Апісальны момант у „Н. З.“ домінуе і падпарадуе сабе гэшту апавядальных элемэнтаў. Дыялёг або рэпліка або аўтаровае лірычнае выказваньне найчасцей толькі ліюстрацыя да апісальных палажэньняў. Гэта ўласьціва для культуры поэтычнай статыкі, якая мае за канчатковы ідэал паказ гознастайнасьці і шматвобразнасьці перажытага, як жывое і дейнае ўяўленьне. Недарма аўтар „Новай Зямлі“ ў сваім творы часта зварочваецца з сваімі лірычнымі выказваньнямі да ўяўнага, як да жывога істоты.

Такая культура вымагае адгаведнага і таленту. І тая постаць, што прадстаўлена „Новаю Зямлёю“, — сапраўды сваеадменны і цікавы талент з тых, што ўзраслі на „Нашай Ніве“. Праўда, ён мае свайго папяродніка ў асобе Янкі Лучыны (Івана Няслухоўскага), але гэта ніколькі не зьмяняе яго самабытнасьці, тым больш, што яго папярэднік выявіўся толькі т. ск. у эмбрыёнальным выглядзе.

Талент, прадстаўлены „Новаю Зямлёю“, ёсьць талент надзвычайна вострага і свежэга аднаўленьня мастацкім словам усяго таго, што калі наглядалася ці перажывалася ім. Пры чым аднаўляе гэты талент звычайна ў 3-й асобе, што становіць гэтае аднаўленьне эпічным. Таленты, якіх прадстаўляе і „Новая Зямля“, мацней перажываюць сьвет ва ўяўленьнях, чым у непасрэдным да яго дачыненні, а гэта — клясе пэўны адбітак і на іх творах.

Таму характару, які мае „Новая Зямля“, канечне, спрыма яшчэ і тая ідэя, якая знайшла ў творы сваё ўцэлаўленьне. Ёна ёсьць яе, калі казаць каротка, у наступным. — Тыя, каго пануючая кляса ня лічыць за

людзей і не вызнае за імі права быць гэтымі, для сябе людзі і людзі пэўнай культуры. Гэтыя людзі ня толькі існуюць, яны ня толькі былі ў вачох паноў, яны і жывуць, а жывучы, і мысьляць і дейнічаюць як умеюць, абы вызваліцца ад залежнасьці пануючага стану. Праўда, усё жыццё іх ідзе на гэтае змаганьне за вызваленьне і безжанданых skutкаў: ім не даводзіцца бачыць сьветлай тэй часіны, аб якой яны марачы; вольнага жыцця яны так і ня бачаць. Яны усё сваё жыццё ў дарозе па гэтае шчасьце, і ў гэтым падарожжы лёс ім ручыць толькі зьместам форм залежнасьці (пана-князя на гаспазіна-банка). „Новая Зямля“ гэта нішто іншае, як новая форма залежнасьці на жыццёвым шляху. А яны так любяць жыццё, зямлю, працу, любяць свае звычаі, абрады і песні. Адным словам, яны надвычай сымпатычныя людзі, высокай духовай культуры. Яны адным сваім унутрыным зьместам заслугоўваюць таго, каб мець сваё пэўнае месца на гэтай любай ім зямлі і жыць людзьмі — гаспадарамі, а не вандроўнікамі — паслугачамі — Вось у сьціслым выглядзе той сьветагляд, які выражае сабою „Новая Зямля“. Яна паказвае, што такое Беларусь у яе сялянскім стане ва ўмовах капіталістычных форм гаспадараньня на зямлі, і гэтым адказвае на пытаньне, якое ставілася яе эпоху.

Гэта паказвае ўжо і соцыяльнага аўтара „Новае Зямлі“. Ён, канечне, тая соцыяльная група, што выйшла ў сьвет з сялянства і стала прадстаўляць яго ўжо ў іншым — ад таго, з якога выйшла — асяродьдзі ды паказваць зьмест сялянскіх „свежых крыніц“ гэтаму сьвету. Гэта тая група, што ходам гісторыі вымушана была ўзяць на сябе ролю т. ск. „сялянскага хадатая“ перад моцнымі сьвету, абараняць яго, як но-ьбіта адменнай нацыяна Ёнасьці, ды дамагацца яму чалавечы праваў. Такою групаю была група нашаніўскіх адданаістых у іх сялянскай паўпралетарскай адмене (бо былі і шляхоцкія, і рамесніцкія, і рабочыя). Для гэтай плыні соцыяльнае стаяла бадай вышэй за нацыянальнае, прынамсі, другое вызначалася першым і ставілася ня так восгра, як у тэй групе, што йшла ад шляхты. Яна будавала сваю так літаратурна-мастацкую, як і сацыяльна-політычную праграму на групе вывучэньня

і пазнання станоўчых пачаткаў і ўнутраных магчымасцяў сялянства, як сацыяльнай катэгорыі. Вынікам такога дасьведчаньня зьявілася і „Новая Зямля“.

Чытацка-ж „Новая Зямля“ настроена, як твор школьна інтымнага чытаньня. Яна мацней дейнічае ў абстаноўцы інтымнага чытаньня. Тады яна роўна ўражаньне, быццам самаўтар з тобой гаворыць і апавядае табе самае замілаванае і любое для яго ды апавядае так, як-бы апавядаў настаўнік або наогул старэйшы хто ў сям’і малодшым з адным жаданьнем выклікаць замілаваньне б лш да т го, пра што апавядаецца, ніж да самога апавяданьня.

Крытыка перад „Новай Зямлёй“ ня выканала яшчэ тых абавязкаў, якія ўскладены на яе гэтым творам. Яна яшчэ д’кладна не ўстанавіла, у якім дачыненні знаходзіцца „Новая Зямля“ да твораў, што прадстаўляюць клясычную пару ў разьвіцьці літаратур суседніх народаў і ў першую чаргу літаратуры расійскай, а таксама не дасьледавала, якую ролю адыгрывае „Новая Зямля“ цяпер у розных чытацкіх групах. Будем спаявацца, што з дапамогаю чытача яна разьвязае задачы, якія перад ёю ставіць „Новая Зямля“.

А. Бабарэка

„Ну, каму з нас ахвота памерці“
М. Чарот.— Сонечны паход. Бал. 92. Ц. 75 к.
Беларускае Дзярж. Выдавецтва. Менск
1929 г.

Калі-б я веў дзеньнік, дык сягоньня запісаў-бы так:

— Вечарам я прачытаў зборнік вершаў М. Чарота „Сонечны паход“. На мяне ён зрабіў вельмі прыкрае ўражаньне. Каб сагнаць гэту аскаму і ўспомніць, што ўсё-ж ёсьць на сьвеце поэзія.—я змушан быў прачытаць выбраныя вершы Вэрхарна і Ўлазімера Дубоўкі.

Міхась Чарот—гэта той самы, дзяціх’гоўе літаратурнай рэйнасці якога было адзначана нашым друкам летась.

Тэматыка гэтага зборніку і новая, а разам з тым і вельмі старая, дакучлівая. Ёсьць вершы, якія тэматычна ўвязваюцца яшчэ з нашаніўствам у якіх поэта абудзе ўсё некага ад сну: „Ты прачніся, мой брат“; далей ідуць вершы на юблейныя святочныя тэмы, да іх далучаюцца сазныя і, нарэшце, два-тры вершы інтымнага характару, у якіх поэта то рэкомэндуе сябе— „я малоды... у сэрцы кроў струменіць“, то жаліцца— „у сэрца я паранены, вольны птах падстрэлены“, толькі ў разьмяшчэньні, цыклізаванні сваіх вершаў аўтар поўнасьцю тэматычнага прынцыпу ня прытрымліваўся, ад чаго зборнік рассыпаецца.

Пры такой беднай тэматыцы, другі аўтар апраўдаў бы свой зборнік высокай мастацкай якасьцю.—але Чароту, відаць, гэта было не пад сіду. Маляўнічыя сродкі

чаротаўскія надзвычай блёклія: вобразы, метафоры страчаюцца рэдка, часцей эпітэты, але шмат якія з іх да таго занашаныя, што зьяўляюцца ўсяго звычайнымі азначэньнямі, як: мінулых дён, прыгожая вопратка, мінулыя вякі, новы сьвет, новы дзень, апошнія хмары, ясны прамень і г. д. Больш за ўсё Чароту падабаюцца эпітэты чырвоны і сонны; першым ён, мабыць апраўдае сваю сучаснасьць, рэволюцыйнасьць, толькі шкода, што ён ім злоўжывае; калі яшчэ гаворыць— „чырвоная раньнечырвоная восень“—дык нічога, але горш— „чырвонымі ніткамі“ і зусім кепска— „арлом чырвоным“, бо арла ўсё-ж цяжка асучасніць, перафарбаваць на чырвоны колер. Праўда, Чарот яшчэ любіць ужываць прозаізмы на ўзор— „кожны вясне кожная в’яўчына рада“. „Ну, каму з нас ахвота памерці“; толькі ён іх ня ўвёў у сваю поэтычную манэру, а яны ў яго зьяўляюцца таму, што ён губляе ў сабе лірыка.

Гэта было-б яшчэ нічога, палавіна бяды, але Чарот граматычна часамі ня можа справіцца з сваімі вершамі і выходзіць не апіска, а звычайная няпісьменнасьць, вольна некалькі прыкладаў:

1. Я шлях знайшоў,
Я слаўлю песьняй радасьць,
І песьню я
Склад-ю ў сэрцы тон... (бал. 11).

2. Ад гэтых труб зямля ўся дрогае,—
Жыцьця бурае падваліны... (бал. 20)

3. Сягоньня сэрца мне ня нме (бал. 23)